

Şiir Sanatının Tasvir Yoluyla Anlatımı: Endülüs Örneği

Fatih Kılıç*

Öz

Yaklaşık sekiz yüzyıl Endülüs'te kalan Araplar, önceleri Doğunun kültürel mirasından beslenirken ilerleyen dönemlerde ortaya koydukları edebî faaliyetlerle şiir sanatının kendilerine özgü edebî alt yapısını oluşturmuşlardır. Gerek Arap şiirinin klasik temaları olan medih, hiciv, mersiye ve gazel türlerinde gerekse Endülüs'e özgü olan muvaşşah ve zecel gibi türlerde yoğun bir şekilde ürün verdikleri görülür. Şairler zikredilen temaların yanı sıra tasvir şiirlerine de önem vermişlerdir. Önceleri diğer şiir türlerinin içine serpiştirilen tasvir şiirleri daha sonra müstakil bir tür haline gelmiştir. Şairler başta tabiat olmak üzere çevrelerinde gördükleri her şeyi tasvir etme yoluna gitmişler ve kulağı göze çeviren hissi ve hayalî betimlemeler yapmışlardır. Bu çalışmada, şiir mefhumunu tasvir eden Endülüslü şairlerin beyitleri ele alınmıştır. Yapılan bu betimlemeler genel anlamda şiiri diğer edebî türlerden üstün tutma çabası olarak tezahür etmiştir. Teşbih sanatını kullanarak yaptıkları şiir tasvirleri son derece özgündür. Şairler kimi zaman dizelerin şekil olarak görüntüsünü kimi zaman da şiirin içerik, lafız ve mana yönlerini betimleyen şiirler söylemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, şiir, tasvir, şiir tasviri.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Kars/Türkiye, fatihkafkas5236@gmail.com, orcid.org/0000-0003-4221-1108.

The Expression of the Art of Poetry Through Description: The Andalusian Example

Abstract

The Arabs, who stayed in Andalusia for about eight hundred years, initially drew upon the cultural heritage of the East, but in the following periods, they developed a distinctive literary foundation for poetry with the literary activities they put forward. It is evident that they produced a substantial body of work both in the classical themes of Arabic poetry such as madih, satire, elegy, ghazal, and in genres unique to Andalusia such as muvashshah and zajal. In addition to the aforementioned theme the poets also gave importance to descriptive poetry. At first embedded within other types of poetry, description poems later became an independent genre. The poets tried to describe everything they saw around them, especially nature, and made sensuous and imaginative descriptions that appealed vividly to the senses. In this study, the couplets of Andalusian poets describing the concept of poetry are discussed. These descriptions were generally emerged as an effort to keep poetry superior to other literary genres. Their descriptions of poetry using the art of simile are highly original. The poets sometimes wrote poems describing the appearance of the verses in terms of shape and sometimes the content, wording and meaning of the poem.

Keywords: Andalusia, poetry, description, poetry description.

Giriş

Bir şeyi iyice bilmek, sezmek ona vakıf olmak, sözü ölçülü ve ahenkli söylemek manalarına gelen şiir¹, cemiyetin durumunu yansıtan bir ayna olarak nitelendirilmiştir. Araplar tarihlerinden, gelenek ve göreneklerinden bahsetmesi nedeniyle şiire her zaman büyük önem vermişlerdir. Şairler ise mazilerinde övünülecek olan olayları insanlara hatırlattıkları, şeref ve saygınlıklarını korudukları ve hatıralarını tazeledikleri için Araplar nezdinde büyük bir kıymete haiz olmuşlardır.² Hz. Peygamber'in "Deve arzuladığı yavrusundan ne zaman vazgeçerse Araplar da şiirden o zaman vazgeçer"³ sözüne mutabık kalan Araplar, Endülüs'te de şiir söylemeye devam etmişlerdir. Endülüs'te Arap varlığı fetihle başlamış ve yaklaşık sekiz yüz yıl kadar sürmüştür. İlk yıllarda fetihler ve savaşlar devam ettiğinden ilim ve edebiyatın gelişimi için uygun bir ortam oluşmamıştır. Ancak her zaman edebiyata gereken önemi veren Arap toplumu durum ne olursa olsun şiirden uzak kalmamıştır.⁴

Endülüs şiiri gelişme bakımından üç döneme ayrılır. Bunlar; doğuyu taklit, taklitten kurtulma ve yenilik dönemleridir.⁵ Yaklaşık elli yıl süren Valiler Dönemi'nde çok sık vali değişmesi siyasi istikrarsızlığın yanı sıra sosyal olaylara da kapı aralamıştır. Bu ortamda gerek sanat olarak şiir gerekse bu sanatı icra eden şair gerektiği gibi konumlanamamıştır. Bu nedenle Valiler Dönemi edebiyatının en bariz özelliği şiir ve şairin azlığıdır.⁶ Buna sebep olarak da Endülüs'ün fethini gerçekleştiren askerler arasında daha çok Adnânî⁷ lehçenin konuşulması ve şiir söylenmiş olsa dahi râvilerce nakledilmemesi gösterilmektedir.⁸ Bu dönemde

1 Ebû'l-Faql Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Ahmed Fâris, c. 4, Beyrut, Dâru Sâdir, 1980, s. 410.

2 N. M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2011, s. 11.

3 Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhi-'Abdulfettâh el-Hulv, c. 6, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1964, s. 338.

4 Michel 'Âsî, *eş-Şi'r ve'l-Bi'e fi'l-Endelus*, Beyrut, el-Mektebetu't-Ticâriyye li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1970, s. 51.

5 Faruk Toprak, "Endülüs şiirine genel bir bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 33, (1-2), 1988, s. 159; Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Akçay, "Fuat Sezgin'in Endülüs Arap Şiiriyle İlgili Mülâhazaları", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, 2019, s. 61-76.

6 Sâmi Mekki el-Ânî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Endelusî*, Bağdat, Merkezi Zâyid li't-Turâs ve't-Târîh, 1978, s. 128.

7 Süleyman Nedvî - Muzafferuddîn Nedvî, *Kur'an Coğrafyası Kavimler ve Yaşadığı Yerler*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul, İnkılâb Yayınları, 2011, s. 137-141.

8 Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (Asru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Endelus)*, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1983, s. 137.

şiiir, manzumelerine kaynaklarda pek rastlanmayan birkaç şair tarafından söylenmiştir. Şiirlerin kaydedilmemesi ve nakledilmemesi gerek şairler hakkında bilgi edinme gerekse şiirleri üzerine yorum yapma imkânını kısıtlamıştır. Bu dönemde nazmedilen şiirlerin durumu için ‘şiiirde Endülüs’e ait bir özellik yoktur, sadece şiirler mekân olarak orada söylenmiştir’⁹ çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Emirlik Döneminde halkın yanı sıra yöneticilerin de şiirle meşgul olmalarıyla edebiyat alanında belirli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu dönemde şairler Endülüs şiirinin kendine özgü bir üslup oluşturması ve şekillenmesi bağlamında karşılaştıkları olayları işlemekten ziyade, geçmiş dönemlerden kendilerine kalan mirası hatırlatan bir yolu benimsemişlerdir. Bu durum şiir söylerken duygularını bâdiyeyi hatırlatan bir üslupla dile getirmelerine neden olmuştur.¹⁰ Bu dönemde yetişen şairler yetişme ve kültürel mirastan beslenme itibarıyla Doğuludur. Ancak bu yarımadadan etkilenme ve bu etkiyi şiirlerine yansıtabildikleri ölçüde Endülüslü sayılmışlardır.¹¹

Hilâfet Dönemine gelindiğinde şiir, refah düzeyinin yüksek olduğu ve medeniyet tasavvurunun insanların yaşantılarında karşılığını bulduğu bir dönemde, estetik anlamda en olgun noktaya ulaşmaya başlamış,¹² sadece nitelikte değil nicelikte de hatırı sayılır bir artış kaydedilmiştir. Bilimsel düşüncede yaşanan canlılık, şiirin hayattan esinlenme özelliğine paralel olarak şiirsel düşüncenin gelişimine de katkı sunmuştur.¹³ Dil yönüyle klasik dil ve üslubu tercih eden şairlerin kullandığı lafızlar açık, şiirleri akıcıdır. Şairler yenilik bağlamında lafzın en uzak anlamını ortaya çıkarma gayreti içinde olmuşlar ve lafızların sahip olduğu manalara en ince ayrıntısına kadar ulaşmaya çalışmışlardır. Emirlik Dönemi’nde kısmen ortaya çıkan bu nazım anlayışı sırasıyla Hilâfet ve Mulûku’t-Tavâif Dönemlerinde olgunluğa ulaşmıştır.¹⁴ Mağrib üzerinden Doğu’ya ilmi yolculuklar yapan edipler dil ile alakalı eserlerle beraber şiirle ilgili eserleri de Endülüs’e taşımışlardır. Bu eserler dilin doğru kullanılmasının yanı

9 Faruk Çiftçi, “Endülüs’te hilafet dönemi edebi çevresi (316-422/929-1031)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatı, Erzurum, 1999, s. 27-28.

10 Ahmed Heykel, *el-Edebu'l-Endelusi mine'l-Feth ilâ Sukûti'l-Hilâfe*, Kahire, Dâru'l-Me‘ârif, 1985, s. 80.

11 Çiftçi, *Endülüs’te hilafet dönemi edebi çevresi (316-422/929-1031)*, s. 32-35.

12 Muhammed ‘Abdalmun‘im Hafâcî, *el-Edebu'l-Endelusi et-Tatavvur ve ‘l-Tecdîd*, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1992, s. 308.

13 Çiftçi, *Endülüs’te hilafet dönemi edebi çevresi (316-422/929-1031)*, s. 39-40.

14 Heykel, *el-Edebu'l-Endelusi mine'l-Feth ilâ Sukûti'l-Hilâfe*, s. 86.

sıra şiirin gelişmesine de katkı sunmuştur.¹⁵ Halifeler kültürel gelişmelere paralel olarak yapılan çalışmalara öncülük etmiş, âlim ve edipleri Endülüs'e gelmeleri için teşvik etmişlerdir.¹⁶ Diğer taraftan kültürel miras olarak görülen şiirler kayıt altına alınmaya başlamış, bu da insanların şiire olan eğilimlerini olumlu yönde etkilemiştir.¹⁷

Hilâfet Dönemi'nden sonra siyasi birliğin yanı sıra halkın manevi duygu ve düşüncelerinin de yavaş yavaş yok olmaya başlamasıyla, eğlence meclisleri yaygınlık kazanmış, bu da şiir alanında yeni gelişmeler yaşanmasının önünü açmıştır.¹⁸ XI. yy'dan itibaren başlayan taklitten kurtulma süreci Endülüs şiiri için bir geçiş dönemi sayılmıştır. Mulûku't-Tavâif Dönemi ile Murâbitlar Dönemi'nin bir kısmını kapsayan bu zaman diliminde, Endülüs'ün güzelliklerinin farkına varan şairler Doğu'dan etkilenmeye de devam etmişlerdir. Söz konusu bu zaman dilimi, fennî anlamda zirvede olmanın bir sonucu olarak belirli bir durgunluğu da beraberinde getirmiştir.¹⁹ Yaklaşık yirmi kadar Mulûku't-Tavâif hükümdarının içki ve eğlenceye düşkün olmaları edebî faaliyetlerin daha yoğun görülmesine ortam hazırlamıştır. Yöneticilerin yanı sıra halk da şiire ilgi duymuş, insanlar cemiyetteki konumları ne olursa olsun şiiri hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmişlerdir.²⁰ Hükümdarların edebiyata ilgi duymaları, ediplere ve şairlere mümkün olduğunca destek olmaları şiirin gelişmesine katkı sunan amillerden olmuştur.

Mulûku't-Tavâif Dönemi'nin devamı niteliğinde olan Murâbitlar Dönemi'nde genel olarak şairler desteklenmiş, övgü şiirlerinde artış görülmüş ve tabiatın tasvir edildiği şiirler fennî anlamda zirveye oturmuştur.²¹ XII. yüzyıl, Endülüs şiirinde

15 Muhammed b. el-Hasen ez-Zübeydî, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1984, s. 284-285.

16 Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Futûh el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebis fî Zikri Vulâti'l-Endelüs*, thk. Muhammed Tavîit et-Tancî, Kahire, ed-Dâru'l-Mısriyye, 1953, s. 156.

17 Ebu'l-'Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Kureşî et-Tilimsânî el-Fâsî el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb*, thk. İhsân 'Abbâs, c. 2, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1988, s. 174.

18 Mustafa Çınar, *Endülüs'te Mulûku't-Tavâif Dönemi Edebi Çevresi (392-424/1031-1090)*, Ankara, Sonçağ Akademi, 2020, s. 82.

19 İhsân 'Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusi ('Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn)*, 2. bs., Amman, Dâru'ş-Şurûk, 1997, s. 86.

20 Şevkî Dayf, *el-Fenn ve Mezâhibuh fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, 11. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1987, s. 451.

21 'Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusi ('Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn)*, s. 64; Müncid Mustafa Behcet, *el-Edebu'l-Endelusi mine'l-Feth hattâ Sukûti Ğurnâta*, Musul, Mektebetu Lisâni'l-'Arab, 1988, s. 118-121.

yeni bir dönemin başladığı zaman dilimidir. Önceleri Doğu'nun üslubundan oldukça etkilenen Endülüslü şairler artık onlarla yarışmaya ve Endülüs'ü Doğu'dan üstün tutmaya başlamışlardır. Şairlerin doğup büyüdüğü bu yeni yurdu benimseyene kadar nazmettikleri şiirler taklit ile özgünlük arasında bir yerde konumlanmıştır. XII. yüzyıldan sonra ise Doğu yerine doğdukları Endülüs coğrafyasını tasvir etme yoluna gitmişlerdir. Şairlerin kendilerini Endülüs'e ait hissetmeleri sadece bu coğrafyaya özgü tabiat tasvirleri yapmaları ile değil, toplumsal konuları işlemeleri ile gerçekleşmiştir.²²

Muvahhidler Dönemi'nde de şiire ve şaire gereken değer verilmiştir. Zira bu dönemin edebî alt yapısı Mulûku't-Tavâif ve Murâbitlar Dönemlerinde atılmış, gerekli edebî destek ise Mağrib'ten alınmıştır.²³ Bu dönemde şairlere ihsan ve ikramlarda bulunulmuş, şairler yöneticilerin meclislerine davet edilmişlerdir. Şairlere bu önemin verilmesinin bir nedeni de Muvahhidlerin devlet kurulurken bunun insanlar tarafından tanınmasında şiirin propaganda gücünden yararlanmak istemeleridir.²⁴ Muvahhidlerin Endülüs'e geçiş sürecinde Mağripli birçok şair de onlara eşlik etmiş, bazı şairler de sonraki yıllarda Endülüs'e davet edilmişlerdir.²⁵

Muvahhidler Dönemi'nin devamı niteliğinde olan Benî Ahmer Dönemi'nde de önceki dönemlerde olduğu gibi şiire ve şaire oldukça önem verilmiştir. Gırnâta sultanları Muvahhidler Dönemi şairlerini himaye altına alarak teşvik etmişler ve onlara ihsanlarda bulunmuşlardır. Diğer taraftan Benî Ahmer Dönemi şairlerine de yüksek makamlar verilmiş ve şairler devlet kademelerinde söz sahibi olmuşlardır.²⁶ Muvahhidler Devleti'nin yıkılmasıyla Hristiyan hâkimiyetinde kalan bölgelerde yaşayan, içlerinde âlim ve ediplerin de bulunduğu insanlar, Gırnata'ya göç etmişlerdir. Benî Ahmer Dönemi'nde şiir, önceki dönemlerde olduğu gibi güçlüdür, ancak şairler kaybedilen İslâm

22 Abdulhamîd Şiha, *Nusûsun Endelüsiyye (Takdimun Târîhi ve Tahlilun Nakdi)*, Kahire, Mektebetü'l-Âdâb, 1996, s. 57; Ebuzer Sarp, "Endülüs'te Murâbitlar ve Muvahhidler Dönemi Edebi Çevre", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anabilim Dalı, Isparta, 2020, s. 51-54.

23 Muhammed Muhyiddîn, "eş-Şi'ru'l-Endelusi fî 'Asri'l-Muvahhidîn Mukârebe li Funûnih ve Hasâisih fî'l-Fetrati'l-Ülâ", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Câmi'atu Ebî Bekr Belkâid, Ma'hedu'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ, Tilimsân, 1997- 1998, s. 33-49.

24 Fevzi 'Îsâ, *el-Hicâ fi'l-Edebi'l-Endelusi*, İskenderiye, Dâru'l-Vefâ, 2007, s. 67-73.

25 Muhammed Menûni, vd., *el-'Ulûm ve'l-Âdâb ve'l-Funûn 'alâ 'Ahdî'l-Muvahhidîn*, 2. bs., Râbât, Dâru'l- Mağrib, 1977, s. 136-146.

26 Behcet, *el-Edebu'l-Endelusi mine'l-Feth hattâ Sukûti Gırnâta*, s. 199; Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (Asru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Endelusi)*, s. 69-70; Mahmut Üstün, *Endülüs Edebiyatı (Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi)*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2021.

topraklarının etkisiyle şiirlerde daha çok acı ile yoğrulmuş duyguları dile getirmeyi tercih etmişlerdir.²⁷

Alan yazında Endülüs edebiyatı ile alakalı birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir bölümü dönem edebiyatı olarak şiir ve nesir konularının ayrı ayrı ele alındığı “edebî çevre” şeklindedir. Nesir konusunda müstakil çalışmalar mevcuttur. Şiir hakkında yapılan araştırmalar ise bir şairin edebî üslubu ile nazmettiği şiirlerinden örnekler ya da herhangi bir şiir temasının ayrıntılı olarak ele alındığı çalışmalar şeklinde tezahür etmiştir. Bu çalışmanın konusu olan tasvir temasında yapılan çalışmalar daha çok tabiat tasviri şeklinde sınırlı kalmıştır.

Endülüslü şairler de Doğu’da olduğu gibi medih, hiciv, mersiye, gazel ve tasvir gibi klasik Arap şiirinin temalarını işlemişlerdir. En büyük özellikleri ise özellikle tabiat tasvirinde ön plana çıkmaları, tabiatı diğer temalarla mezc ederek betimlemeleridir. Bu bağlamda ravdiyyât (bahçe), zehriyyât (çiçek), şeceriyât (ağaç), semeriyât (meyve ve sebze), mâiyyât ve selciyyât (su ve kar), cebeliyyât (dağ), tardiyât (av), hamriyyât (şarap), hayvan tasvirleri gibi betimlemeler yapmışlardır. Ancak Arap edebiyatında şi’riyyât (şiir tasviri) şeklinde bir tema yoktur. Şiir mefhumunun tasvir edildiği şiirler var mıdır? sorusu çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırma kapsamında yazılı materyallerin daha yoğun olduğu alanlarda tercih edilen nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme deseni kullanılmıştır. Bu desen kapsamında araştırma konusu olan Endülüslü şairlerin şiir mefhumunu betimledikleri beyitler, birincil ve ikincil kaynaklardan tespit edilerek metin çözümleme tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmanın kapsamı içinde yalnızca şekil, içerik ve mana yönünden betimlenen beyitler yer almaktadır. İncelemeye dâhil edilen şairlerin sayısı 13, beyitlerin sayısı ise 31’dir.

1. Arap Şiirinde Tasvir

Arap edebiyatında tasvirden daha çok vasf ve sıfat kelimeleri kullanılır. Vasf (الوصف) sözlükte bir şeyi görünüşü ve barındırdığı özellikleri ile açıklama, niteleme ve tasvir etme manalarına gelmektedir.²⁸ Kudâme b. Câ’fer *Nakdu’ş-Şi’r*’de tasviri “Bir şeyi ilgili durum ve biçimleriyle anlatmak” şeklinde tanımlamış ve iyi bir betimlemeyi, “Tasvir edilen ögenin özelliklerini resim çizer

27 Muhammed Abdullah ‘Înân, *Devletü’l-İslâm fi’l-Endelus: Nihâyetü’l-Endelus ve Târîhu’l-‘Arabî’l-Mutenassîrin*, c. 4, Kahire, Mektebetü’l-Hâncî, 1997, s. 452.

28 İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c. 9, s. 356-357.

gibi aktarabilme” şeklinde ifade etmiştir.²⁹ Tasvirin en çok kullanılan yöntemi teşbihtir. Genelde tasvir hissî ve hayalî olarak ikiye ayrılmaktadır. İlkinde tasvir edilen ögenin kelimelerle resminin yapılması durumu varken diğerinde ise betimlenen ögenin teşbih ve istiâre sanatları kullanılarak zihinde canlandırılması esastır.³⁰ Zira İbn Reşîk *el-‘Umde*’de “Tasvirin en güzeli kulağı göze çeviren betimlemelerdir.” ifadesini nakletmektedir.³¹

Şiirlerde tasvir, işlenen mevzuya göre canlı ve durgun tabiat tasvirleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.³² Eski Arap şiirinden itibaren tasvire sırasıyla şunlar konu olmuştur: Câhiliye Dönemi’nde canlı tabiat tasvirine atlar, develer, vahşi hayvanlar, yırtıcı kuşlar malzeme olurken, durgun tabiat tasvirinde ise bitkiler, yıldızlar, gezegenler, bulutlar, yağmur, şimşek, çöller, tepeler özellikle de atlâl ve terkedilen diyar zikredilmiştir. Sadru’l-İslam Dönemi’nde gerçekleşen İslami fetihlerle beraber şairler savaş, savaş alanı ve savaş malzemelerini tasvir ederek ve fethedilen şehirlerden bahsederek fetihlere şiirleriyle destek olmuşlardır. Emevîler Dönemi’ne gelince şairler yine İslam öncesi dönemdeki gibi terkedilen diyar ve atlâlı zikretmişlerdir. Bu dönemde en çok yapılan tasvirlerden biri şarap tasviridir. Az da olsa bahçe tasviri yapıldığı da görülmüştür.³³

Şairler tarafından çeşitli temaların içinde ele alınan tasvir, Abbâsiler Dönemi’nde başlı başına bir şiir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairler yaşadıkları çevreyi özellikleri ile beraber anlatmaya başlamışlardır. Önceleri çöller, tepeler, vadiler, terk edilen diyar, yıldızlar, bulutlar ve yağmur vasfedilirken, ileriki zamanlarda medeniyet bağlamında gerçekleşen dönüşümler neticesinde saraylar, havuzlar, nehirler, çiçek bahçeleri, şarap ve eğlence meclislerinin yanı sıra av partileri tasvir edilmiştir. Medeniyetin gelişmesiyle birlikte edebî zevkin yavaş yavaş değişmesi bunda etkili olmuştur. Canlı ya da cansız tüm tabiatın işlendiği bu dönemde ravdiyyât (bahçe tasviri) ve hamriyyât (şarap tasviri) şiirlerinin yoğunluğu göze çarpmaktadır.³⁴

29 Ebu’l-Ferec b. Ziyâd el-Kâtib Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’s-Şi’r*, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1987, s. 130.

30 Hüseyin Elmalı, “Tasvir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul, TDV Yayınları, 2011, s. 135-136.

31 İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde fî Sinâ’ati’s-Şi’r ve Nakdih*, thk. ‘Abdulvâhid Şa’lân, c. 2, Kahire, Mektebetu’l-Hâncî, 2000, s. 1096.

32 Abdülazîz ‘Atik, *el-Edebu’l-‘Arabî fi’l-Endelus*, Beyrut, Dâru’n-Nahđati’l-‘Arabiyye, 1976, s. 284.

33 ‘Atik, *el-Edebu’l-‘Arabî fi’l-Endelus*, s. 284-287.

34 ‘Atik, *el-Edebu’l-‘Arabî fi’l-Endelus*, s. 287-288; Abbâsiler dönemi şiirinde bahçe tasviri hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Çınar, *Arap Şiirinde Ravdiyyât (Bahçe) ve es-Sanavberî*, Ankara, Sonçağ Akademi, 2022.

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana tabiata hayranlık duymuş ve ona karşı hislerini ifade etmeye çalışmıştır. Şairler övgülerini dile getirdikleri medih şiirlerinde, insanları zemmettikleri hiciv şiirlerinde, sahip oldukları meziyetleri dile getirdikleri fahr şiirlerinde, kaybettikleri yakınlarına söyledikleri mersiyelerinde ve aşk şiirlerinde söyledikleri nesb ve teşbîblerinde ârî bir zihin yapısının yanı sıra ince bir duygu ve üretken bir hayal gücü gerektiren maddî ve duyusal tasvirler yapmışlardır.³⁵ Tasvirin diğer şiir konuları üzerindeki ağırlığını İbn Reşîk, “Şüphesiz, şiirin pek azı dışında kalan kısmı tasvire dairdir.”³⁶ şeklinde dile getirmiştir.

1.1. Endülüs Şiirinde Tasvir

Gerek Câhiliye Dönemi’nde gerekse İslami dönemlerde şairler bir bakıma kendilerini şiirin ana temalarını teşkil eden konuları işlemekle yükümlü hiss ediyorlardı. Tasvir yapıyorlardı ancak, eğlence meclislerini gazelin içinde, uçsuz bucaksız çölleri ve buralarda karşılaşılan hayvanları ise fahr ve hamâse şiirlerinde vasfediyorlardı. Endülüslü şairler ise tasvir edecekleri öğeyi herhangi bir temanın içine serpiştirmeden direkt betimleme yoluna gitmişlerdir. Endülüs’te medeni bir hayatın varlığı sebebiyle şairler, çevrelerinde müşahede ettikleri tasvir edilmeye değer canlı ve cansız öğeleri klasik şiirin diğer ana konularında işleyerek vakit kaybetmek istememişlerdir denilebilir. Zira onlar, hayatın seri bir şekilde değiştiğini ve geliştiğini göz önünde bulundurarak, bunları şiirin diğer konuları gibi müstakil bir tür olarak vasfetmeyi tercih etmişlerdir. Şairlerin bakış açıları ve hayal güçleri aynı olmayacağından tasvirler konu olan öğeler şairler tarafından çeşitli sanatlar kullanılarak ve farklı yönlerine değinilerek sunulmuştur.³⁷ Endülüslü şairler yaptıkları tabiat tasvirlerinde belâgat âlimlerinin beğenecekleri şekilde sanatlar kullanmış olsalar da, bu edebî zevkin kalplerde hissedilmediği yalnızca zihinlerde kaldığı görüşünü savunan münekkitler de mevcuttur.³⁸

35 Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (Asru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Endelus)*, s. 293; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Fi'l-Edebi'l-Endelusî*, Dımaşk, Dâru'l-Fıkr, 2000, s. 113; Muhammed Mecîd es-Sa'îd, *eş-Şi'r fi 'Ahdî'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn bi'l-Endelus*, Beyrut, ed-Dâru'l-'Arabîyye li'l-Mevsû'ât, 1985, s. 118; Nevzat Hafis Yanık, *Arap Edebiyatında Tasvir*, Erzurum, Fenomen Yayıncılık, 2010, s. 3-4.

36 İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, c. 2, s. 1096.

37 Muhammed Mahmûd Nevfel, “Şi'ru'l-Etibbâ fi'l-Endelus”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmî'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Filistin, 2009, 61-63; Endülüs tasvir şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Parlak, “Endülüs Edebiyatında Vasf Şiirleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2022, s. 53.

38 Muhammed Receb el-Beyyûmî, *el-Edebu'l-Endelusî Beyne'l-Teessur ve'l-Te'sîr*, Riyad, el-Meclisu'l-İlmî, 1980, s. 57.

Endülüs'te nazmedilen tabiat şiirleri orada yaşamış şairlerin edebî zevklerini ve belagatlarının bulunduğu seviyeyi bize yansıtmaktadır. Şairler tasvirlerini çok yönlü yapmışlar, görme ve işitme duyarını olabildiğince kullanmışlardır. Şiirlerinde sözcüklerle çizdikleri tablolar gözlerden ve kulaklardan girmeden zihinlerde yer edinmiştir.³⁹ Bu durum tabiat şiirlerinin yalnızca Endülüs'te söylendiği anlamına gelmemektedir. Bu tür şiirler Doğu'da da söylenmiştir. Örneğin Şam ve Irak gibi bölgelerin tabiatının betimlendiği şiirleri kitaplarda sıklıkla görmek mümkündür. Bu noktada bazı tarihçilerin Endülüs'ün havasını Şam ve Yemen'in havasına benzettikleri unutulmamalıdır.⁴⁰ Endülüs'te ise dikkatimizi çeken husus, yapılan tabiat tasvirlerinin şiirin diğer konularına nazarla dikkat çeken yoğunluğudur.⁴¹

Endülüs'ün fethinden Hilâfet Dönemi'ne kadar şairlerin anavatanları olan Doğu'ya özlemleri, yaşadıkları çevrenin doğal güzellikleriyle ilgilenmelerine mani olmamış aksine tabiat, şairler tarafından şiirin alanı genişletilerek daha süslü lafız ve manalarla tasvir edilir olmuştur.⁴² Mulûku't-Tavâif Dönemi tasvir şiirlerinde Hilâfet Dönemi şiirlerinde olduğu gibi garip mana ve tasvirler göze çarpmaktadır. Bu dönemde şairler eskiden olduğu gibi çöl, yağmur, gece, mehtap, terk edilen diyar ve şarap tasvirleri yapmaya devam etmişlerdir.⁴³

Mulûku't-Tavâif ve Murâbitlar Dönemi'nde yaşamış olan İbn Hafâce, en iyi tabiat tasviri şairi olarak kabul edilmektedir. Onun vâsif şiirlerinde teşbih ve mecaz sanatlarından yararlandığı ve şiirlerinde kullandığı lafızlardaki manalarda yoğunluk olduğu görülür.⁴⁴ Tabiat konulu şiirlerinde bahçeleri (ravdiyyât), nehirleri (mâiyyât), meyveleri (semeriyyât) ve çiçekleri (zehriyyât) sıkça vâsif etmesinden ötürü ona "el-Cennân (Bahçıvan)" lakabı verilmiştir. Bu özelliğiyle Abbâsî şairlerinden es-Sanavberî (ö. 334/945)'ye benzetilmiş ve kendisine "Endülüs'ün Sanavberî'si" denilmiştir.⁴⁵

39 'Abdulazîz Muhammed 'Îsâ, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*, Kahire, Matba'atu'l-İstikâme, 1936, s. 118.

40 el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, c. 2, s.126.

41 el-Beyyûmî, *el-Edebu'l-Endelusi Beyne't-Teessur ve't-Te'sîr*, s. 59; Nevzat H. Yanık, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri*, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 250, 2000, s. 11-12.

42 Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (Asru'd-Duvel ve'l-Îmârât el-Endelus)*, s. 293; 'Atik, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*, s. 292.

43 Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî (el-Edebu'l-Kadîm)*, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1986, s. 797; Ahmet Şen - Şemsettin Uçkan, "İbn 'Ammâr el-Endelusi'nin Şiirlerinde Tabiat Tasvirleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 8 (2), 2021, s. 696-697.

44 es-Sa'id, *eş-Şi'r fi 'Ahdî'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn bi'l-Endelus*, s. 118.

45 Cevdet er-Rikâbî, *Fi'l-Edebi'l-Endelusi*, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif bi Mısır, 1966, s. 73;

Muvahhidler ve Benî Ahmer dönemlerinde söylenen tasvir şiirleri önceki dönemlerdeki Endülüs tasvir şiirlerinin sahip olduğu özellikleri taşımaktadır. Ancak Benî Ahmer Dönemi'nde önceki dönemlerde söylenen şiirlere nazaran tasvir edilen öğelerde çeşitlilik görünmektedir. Siyasi hâkimiyet bakımından son dönem olan Benî Ahmer Dönemi'nde önemli gün ve geceler, gezinti ve seyahatler, geçen zaman ve hatta haşereler şairlerin betimlemelerinden nasibini almıştır.⁴⁶

İnsanoğlunun doğayla ilişkisi tarihi süreç içerisinde geniş katmanlı bir yapıya sahip olmuştur. Henüz var olduğu anda kendini doğanın içinde bulan insan için bu mekân, bazen besleyici, kucaklayıcı, sağaltıcı vb. yönleriyle koruyucu bir varlık mekânı bazen de ürkütücü yönleri ve çetin şartlarıyla yutucu bir mekân fonksiyonları sağlamıştır.⁴⁷ Her beldenin doğası iklime göre değişiklik göstereceğinden, bu durum şairler tarafından tasvirlerde farklı lafız, mana ve anlatım kullanılması yönüyle tezahür etmiştir. Nasıl ki yaşanan her aşkta samimiyetin derecesi aynı olmayacaksa, taklidî değil vicdani bir bakış gerektiren tabiat tasviri de şairden şaire farklılık gösterecektir. Tasvir şiirlerinin belirli bir duygu yoğunluğu gerektirdiği görüşünde olan ve şairlerin şiir nazmetmelerine temkinli yaklaşan görüşleri dile getiren Abdülhamid Şiha, kimi ediplere göre herhangi bir menfaat elde etmek için duygusuzca medih söyleyen şairlerin bu tutumunun, tabiata olan hislerini körelttiği kanaatindedir.⁴⁸

Genellikle Endülüslüler gerek düşünebilme ve dile hâkimiyet gerekse insanları ve nesnelere iyi kavrayabilme gibi şairlerde bulunması beklenen özelliklere sahiptiler.⁴⁹ Endülüslü şairler bu yarımadanın doğal güzelliklerine kayıtsız kalamamışlar ve bunu şiirlerine taşımışlardır. Şairlerin en önemli özelliği ise şiirin bütün konularını tabiatla mezcederek yapabilme yetenekleridir. Yukarıda değinilen betimleme temalarına ek olarak, gerek görüşleri gerekse içerdiği manalar bağlamında şiir mefhumunu betimlediklerini görmek de mümkündür. Daha çok teşbih sanatını kullandıkları şiir tasvirlerinde tabiata ait öğelere de yer vermişlerdir.

Rahmi Er, "İbn Hafâce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, s. 534-535.

46 İbrahim Cerâr, "el-Hareketu's-şî'riyye fî'l-endelus ('asru benî'l-ahmer)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye, Nâblus, 2007, s. 66-82.

47 Bilginç Eyan, "Bedri Rahmi Eyuboğlu Şiirlerinde Ekoeleştiri", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, c. 9, sayı 2, Aralık 2024, s. 917.

48 Şiha, *Nusûsun Endülüsiyye*, s. 70-71.

49 Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, s. 220.

2. Şiirin Tasvir Yoluyla Anlatımına Örnekler

2.1. Şiirin Şekil Yönüyle Ele Alındığı Tasvirler

Arap dili bilgini ve aynı zamanda fakih olan Abbas b. Nâsîh es-Sekafî el-Endelüsî (ö. 330/941),⁵⁰ aşağıdaki şiirinde, yazılı olan bir şiirin kâğıt üzerinde nasıl görüldüğünden bahsetmiştir. Şiirin beyitlerle nasıl tanzim edildiğini dile getirmenin yanı sıra şiirde esas olanın, toplumun kültürel mirası olduğuna dikkat çekmiş ve şiirde içeriğin önemini vurgulamıştır. Ayrıca şiiri içimi yumuşak bir suya benzeterek duygusal anlamda insanların beklentilerini karşıladığını ifade etmiştir:

مُتَقَارِبٌ مُتَبَاعِدٌ أَبْيَاطُهُ	1	رُجْحٌ مُتَقَفَّةُ الْبِنَاءِ رِزَانُ
وَسَمَاعُهُنَّ كَطَعْمِ مَاءٍ بَارِدٍ	2	عَذْبِ أَعْيَبِ بَيْرِدِهِ ظَمَانُ
بُنَيْتٌ مَبَادِيهَا عَلَى أَعْجَازِهَا	3	فَتَتَطَمَّتْ بِسَمَوِ بِهَا الْبُنْيَانُ ⁵¹

1- “(Görünüş olarak) beyitleri birbirine yakın ancak aralıklıdır, ağır basan yönü ise güçlendirilmiş yapısıdır.”

2- “Bu beyitleri duymak serin ve içimi yumuşak bir suyu tatmak gibidir, serinliğiyle susayanın yardımına koşar.”

3- “Beyitlerin başlangıcı acûzlar üzerine inşa edilmiş ve yapıyı yüceltecek şekilde tanzim edilmiştir.”

Muhammed b. Sa‘îd es-Saykal (ö. 601/1204)⁵² da şiirin barındırdığı edebî hazza işaret ederek onu tatlı bir suya ve yumuşak bir havaya benzetmiştir. Şiire Arap toplumunda verilen değere de atıfta bulunarak onu muhkem yüce bir dağa benzeten şair, gerek lafızların dizilişi gerekse barındırdıkları derin manalardan ötürü şiiri korunaklı incilerden yapılmış bir gerdanlığa benzetmiştir:

كَأَمَاءٍ بَلَّ هِيَ كَالْهَوَاءِ لَطَافَةً	1	لَكِنَّهَا كَالطَّوْدِ فِي اسْتِمْكَانِهَا
وَكَرَوْنَقِ الدَّرِّ الْمَصُونِ تَلَالُاتٌ	2	مِنْهُ الْقَلَائِدُ فِي نُحُورِ قِيَانِهَا

1- “(Şiir) tatlı bir su, yumuşak bir hava aynı zamanda da muhkem yüce bir dağ gibidir.”

50 Halîl b. Aybek b. Abdillâh Salâhuddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût - Mustafâ Turkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000, s. 16/368.

51 Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Kettânî, *Kitâbu'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, Beyrut, Dâru's-Sekâfe, 1966, s. 111.

52 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru E'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Muhyî Hilâl es-Serhân, 11. bs., c. 22, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1996, s. 53.

2- “Cariyenin gerdanlığında, korunaklı inciden dizilmiş kolyenin ışıltısı gibi parlalar.”

Hilafet Dönemi’nde vezirlik yapan Ca‘fer b. Osman el-Mushafî (ö. 372/982),⁵³ şiir hakkında şunları söylemiştir:

1	قَلَانِدًا فَيْكَ مَنْظُومَاتٍ كَالذَّرَرِ	دُرٌّ نَفِيسٌ مِنَ الْإِطْرَاءِ صَبِيرَهُ
2	تُنُوثِدَتْ فَشَقَفْنَا مِنْ جَوَى السَّفَرِ	إِذَا جَوَى السَّفَرِ الْمُضْنِي أَصَرَ بِنَا
3	فِيهِ كَمَا أَيْسَنَ السَّارُونَ بِالْقَمَرِ ⁵⁴	وَإِنْ تَطَاوَلَ بِي لَيْلِي أَيْسَتْ بِهَا

1- “Övgüyle ortaya çıkan kıymetli bir inciye gerdanlığa dönüştürür ve böylece ağzında muntazam inciler olarak belirir.”

2- “Meşakkatli yolculuk yüreğimizi hasretle yakıp incittiğinde, (şiir) inşâd etmek, bu yolculuktan kaynaklı sıkıntıları gideririr.”

3- “Gecelerim (bana) eşlik edip uzadığında kendimi şiirle avuturum, ay ışığıyla ünsiyet kurup kendilerini avutanların yaptığı gibi.”

el-Mushafî de yukarıdaki beyitlerinde es-Saykal gibi şiiri bir gerdanlığa, şiiri meydana getiren lafızları da parlayan inci tanelerine teşbih etmiştir. Şiir söylemenin hem meşakkatlere göğüs germe hem de yalnızlıktan kaynaklı can sıkıntılarına çare olma yönlerini dile getirerek bu edebi sanatı övmüştür.

Şair Muhammed b. Ebi'l-Huseyn aşağıdaki beyitlerinde şiirin görünüşünü dile getirmiştir. Lafızların beyitleri, beyitlerin de şiiri oluşturduğunu söyleyen şairin bu ifadesinde Endülüs’e özgü nazım türlerinden biri olan muvaşşahlara⁵⁵ atıfta bulunduğu kuvvetle muhtemeldir. Zira muvaşşah türü şiirler görünüş olarak el işi süslemelere ve nakışlara benzemektedir. Şair gerek ilk beytin son şatırında gerekse ikinci beyitte, seçilen lafızların barındırdıkları manaya dikkat çekmiş, görünüşte siyah olan satırların derin manalar barındırabileceğini şu şekilde dile getirmiştir:

1	وَوَشِي الرِّيَاضِ فِي النَّوْبِرِ	وَقَرِيضِ كَوْشِي صَنْعَاءَ فِي الرَّقْمِ
2	تَقْرَأُهُ فِي سَوَادِ السُّطُورِ ⁵⁶	يَتَأَلَّلُ عَنْهُ بِيَاضُ الْمَعَايِ حِينِ

53 el-Makkarî, *Nefhu 'l-Tib*, c. 1, s. 398-402; ‘Umer Ferrûh, *Târîhu 'l-Edebi 'l-'Arabî*, 4. bs., c. 4, Beyrut, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1981, s. 294.

54 el-Kettânî, *Kitâbu 'l-Teşbihât Min Eş 'âri Ehli 'l-Endelus*, s. 113.

55 Geniş bilgi için bk. Kemal Tuzcu, *Arap Şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar Arası)*, Ankara, Tiydem Yayınları, 2011.

56 el-Kettânî, *Kitâbu 'l-Teşbihât Min Eş 'âri Ehli 'l-Endelus*, s. 113.

1- “(Lafızların) nakşedilerek manzume haline gelmesi San‘â süslemesini, ışık saçıp aydınlatma yönü ise Riyâd süslemesini andırır.”

2- “Satırların siyahlığını okuduğunda manaların beyazlığının parladığını (görürsün).”

Endüslü şair Ali b. Ebi'l-Huseyn aşağıdaki beyitlerinde şiiri bir bahçeye benzetmiştir. İlk beyitte şiiri meydana getiren öğelerden olan lafız ve manadan ziyade nazmı ortaya koyan şairi övmüştür. Diğer beyitte ise Muhammed b. Ebi'l-Huseyn gibi şiirin süslü bir şekilde tanzim edilmesini Arap yarımadasının en eski yerleşim merkezlerinden biri olan San‘â'daki tarihi yapıların ve sarayların nakışlarına teşbih etmiştir.

فَكَأَنَّهُ رَوْضٌ وَعِلْمُكَ نَوْرُهُ 1 وَكَأَنَّهُ قَطْرٌ وَأَنْتَ سَمَاءُ
أَرْتَعْتُ فِكْرِي مِنْهُ فِي مَوْثِقَةٍ 2 مَا أَبْدَعْتَ شَكْلًا لَهَا صَنْعَاءُ⁵⁷

1- “(Şiir) sanki bir bahçe, ilmin onu aydınlatan bir ışık, sanki o yağmurdan bir damla sen de gökyüzüsün.”

2- “Onun nasıl nakışlandığını (görünce) dehşete düştüm, San‘â bile onun gibi nakışlarla süslenmemiştir.”

Endüslü Arap edebiyatının önemli şairlerinden biri olan İbn Abdürabbih (ö. 328/940),⁵⁸ şiir hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

مَنْظُومَةٌ هُدَّبُتْ أَلْفَاظُهَا 1 لَيْسَتْ مِنَ الشَّعْرِ الْجَزَائِي
لِكِنَّهَا فِي الصَّوْغِ نَجْدِيَّةٌ 2 صَاحِبُهَا لَيْسَ بِنَجْدِي
كَوْفِيَّةُ الْإِبْدَاعِ بَصْرِيَّةٌ 3 لَغَيْرِ كُوفِيٍّ وَبَصْرِيٍّ
كَأَنَّهَا شَانُورَةٌ عَلَّقَتْ 4 بَوَجْهِ دِينَارٍ هَرَقْلِيٍّ⁵⁹

1- “(Bu şiir) lafızları düzene koyulmuş bir manzûmedir, Hicaz şiirinin bir parçası değildir.”

2- Lakin o, kalıba dökülmüş şekliyle Necidlidir, nazmeden Necidli olmayan.

57 el-Kettânî, *Kitâbu'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, s. 113.

58 Ebû 'Umer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdürabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelusî b. Abdürabbih, *Divânü İbn Abdürabbih el-Endelusî*, thk. Muhammed et-Tüncî, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l'Arabî, 1993, s. 12-16.

59 İbn Abdürabbih, *Divânü İbn Abdürabbih el-Endelusî*, s. 182; el-Kettânî, *Kitâbu'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, s. 115.

3- “Özgünlük açısından Kûfelidir, aynı zamanda Basralıdır da, ancak söyleyeni ne Kûfeli ne de Basralıdır.”

4- “(Şiir) sanki Herkül dinarının bir yüzüne yapıştırılmış altın parçası gibidir.”

İbn Abdürabbih bu beyitlerde Arap şiirinin Doğu’dan Endülüs’e geçtiğine atıfta bulunmuştur. Hicaz ve Necid’in yanı sıra Arap dili ekollerinin oluştuğu önemli bölgeler olan Kûfe ve Basra’dan söz etmiş ve şiiri nazmedenin Doğulu değil Endülüslü olduğunu dile getirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi önceleri Doğu’nun üslubundan oldukça etkilenen Endülüslü şairler, sonraki yıllarda artık onlarla yarışmaya ve Endülüs’ü Doğu’dan üstün tutmaya çalışmışlardır. Şairlerin doğup büyüdüğü bu yeni yurdu benimseyene kadar nazmettikleri şiirler taklit ile özgünlük arasında bir yerde konumlanmıştır. Şair son beytinde ise şiiri, inciden yapılan bir gerdanlığa ve karanlığı aydınlatan bir ışığa benzeten diğer şairlerden farklı olarak, dinarların bir yüzüne yapıştırılan altına benzetmiştir. Benzetilen öğeler her ne kadar farklı olsa da şairlerin anlatmak istediği nitelik aynıdır.

Endülüslü şairler yukarıdaki örneklerde şiiri içimi yumuşak bir suya ve havaya benzetirken, Sa’îd b. el-‘Âsî ise şiiri beş duyunun farklı bir ögesi ile niteleyerek misk kokusuna teşbih etmiştir. Teşhis (kişileştirme) sanatını da kullanan şair, şiire duygu atfederek onun kâğıt üzerinde hareket etmeden kalma durumundan yakındığını dile getirmiştir. el-‘Âsî ikinci beytinde ise şiirin okunduğunda/ dinlendiğinde kişiye manzara seyrediyormuşçasına bir etki bıraktığını söyleyerek, *Nakdu’ş-Şi’r* adlı eserinde iyi bir betimlemeyi, “Tasvir edilen ögenin özelliklerini resim çizer gibi aktarabilme”⁶⁰ şeklinde ifade eden Kudâme b. Ca’fer’in bu görüşünü desteklemiştir.

طَابَتْ كَطِيبِ الْمِسْكِ لِلْمُسْتَشْقِ	1	فَدَ نَمَقَّتْ كَالرَّوْضِ إِلَّا أَنهَا
فَطِنْ تَأْمَلِ رَوْضَةً فِي مَهْرَقِ	2	فَإِذَا تَأْمَلِ حُسْنَهَا مَتَأْمَلِ
شَكْوَى الرِّيَاضِ إِلَى السَّحَابِ الْمُغْدِقِ ⁶¹	3	لَكِنَّهَا تَشْكُو إِلَيْكَ حُمُولَهَا

1- “(Bu şiir) yemyeşil bir bahçe gibi süslenmiştir, hatta içine çekene misk kokusu gibi hoş gelir.”

2- “Zihni açık olan biri, güzelliğini düşündüğünde, beyaz bir kâğıdın üzerinde yemyeşil bir bahçeyi seyrediyor gibidir.”

3- “Ancak bahçelerin yağmur yüklü bulutlardan (yağmadıkları için) şikâyet etmesi gibi, o da size (satırlarda) hareketsizce durmasından şikâyet eder.”

60 Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’ş-Şi’r*, s. 130.

61 el-Kettânî, *Kitâbu’l-Teşbihât Min Eş’âri Ehli’l-Endelus*, s. 115.

2.2. Şiirin İçerik ve Mana Yönüyle Ele Alındığı Tasvirler

Muhammed b. Abdilazîz (ö. 255/868),⁶² aşağıdaki beyitlerinde şiir sanatının insanların ufkunu açtığını dile getirmiştir. Şiiri karanlığı aydımlatan bir ışığa benzeten şair, şiirin her yönüyle insanın zihnini geliştiren ve ona yeni bakış açıları kazandıran yönünü, ‘sınırı olmayan geniş ufuklar’ ifadesiyle anlatmaya çalışmıştır:

1 إذا بَلَغْتَ فِي الْأَرْضِ أَفْقًا تَجَاوَزَتْ 1 إِلَى أَفْقٍ عَنْهُ وَلَيْسَتْ تُرَائِبُهُ
2 يُفْتَحُ نَوْرَ الدَّهْنِ وَابِلُ حُسْبِيهَا 2 كَمَا فَتَحَ النَّوْرُ الْمَكْمَمَ وَابِلُهُ⁶³

1- “Şiir yeryüzünde bir ufka ulaşırsa, ondan ayrılmadan başka bir ufku aşar.”

2- “Tıpkı ışığın karanlıkları aydınlattığı gibi, tüm görkemiyle zihnin aydınlanmasını sağlar.”

Süleyman b. Battâl (ö. 402/1011) aşağıdaki beyitlerinde şiirin anlam yönüne değinmektedir. Ona göre, nasıl ki güzel bir kadının bakışları derin manalar barındırabiliyorsa, şairin seçtiği lafızlar da duyulmamış manalarla insanları etkileyebilir. İbn Battâl ikinci beytinde ise şiirin edebî gücünden bahsetmektedir. Şair tarafından seçilen uygun lafız ve manaların insanlar üzerinde derin etkiler bırakmasını, esnek dalların rüzgâra karşı koyamayıp eğilmesine benzetmiştir.

1 وَمَعَانٍ كَأَنَّهَا عِيُونَ الْخَوِ 1 دَلِمَ يَلْقَاهَا سِوَى مَفْتُونٍ
2 تَنْتَنِي نَحْوَهَا الْقُلُوبُ كَمَا يَنْتَنِي 2 لِنَفْحِ الرِّيَاضِ لَدُنَّ الْعُصُونِ⁶⁴

1- “Sanki (şiir) âşık olunan yumuşak huylu güzel bir kadının gözleri gibi duyulmamış anlamlar taşır.”

2- “Esnek dalların bostan rüzgârına eğildiği gibi kalpler de ona (şiire) doğru eğilir.”

Endülüslü şair el-Hasen b. Hassân’ın şiir hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir:

1 مِنْ شَاعِرٍ يُرْجِي مَعَانِي فِطْنَةٍ 1 يَنْبُو عُمَا مِنْ ذُهْنِهِ لَا كُنْبِهِ
2 لَوْ صَافَحَتْ فَلَاكَ السَّمَاءُ لِحَالِهَا 2 فَلَاكَ السَّمَاءُ كَوَاكِبًا مِنْ شُهْبِهِ⁶⁵

62 el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebis*, s. 39.

63 el-Kettânî, *Kitâbu'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, s. 114.

64 el-Kettânî, *Kitâbu'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, s. 115.

65 el-Kettânî, *Kitâbu'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, s. 115-116.

1- “(Bu şiir) manaları kıvrak zekâsıyla ortaya çıkaran bir şairindir, manaları kitaplarından (almamış) zihninde (tasarlamıştır).”

2- “(Bu şiir) gökyüzündeki yıldızlarla karşılaşırsaydı, yıldızlar onu kendileri gibi gezegen zannederlerdi.”

İbn Hassân ilk beytinde şiiri meydana getiren şairin niteliklerinden bahsetmiştir. Genel anlamda şiiri oluşturan öğeler lafız, mana, vezin ve kafiyedir. Şairin manayı taşıyabilecek lafızların seçiminde mahir olması beklenir. Diğer taraftan tercih ettiği vezin ve kafiye de kıvrak bir zekânın ürünü olarak karşımıza çıkar. İkinci beyitte ise şiirin konumunu yıldızlara benzeterek edebî türler arasındaki üstünlüğünü belirtmeye çalışmıştır. İbn Hassân'ın bu fikirleri, önce Batı şiirinde daha sonra Türk şiirinde yankılarını bulacak olan parnasizm akımıyla da ilişkilendirilebilir. Parnasizm, şiirin, şekil/yapı/form gibi bileşenleri üzerinde titizlikle duran bir edebî akımdır. Bu akım, sanat eserinin teknik bir süreçten geçmesi ve kusursuz güzelliği yakalaması gerektiğini iddia eder. Parnasyenlere göre kusursuzluk; mısra, kafiye, nazım şekli, nazım birimi gibi vasıtalarla sağlanmalı ve şiirde ritim yakalanmalıdır.⁶⁶

Şiir inşâd edilmesini güzel bir hikâyeye benzeten şair Ubeydullah b. İdris, bu ifadesiyle şiiri, gerçek veya kurgulanmış olayların anlatıldığı düzyazı türüne teşbih etmiştir. Kendisinde mübalağa, tasvir ve hüsn-i ta'âlil gibi edebî sanatların kullanılmasının yanı sıra hayal ve manalarda gerçek dışılık söz konusu olabilen şiiri, duygu ve manalara değil akla dayanmasıyla bilinen nesrin⁶⁷ bir türüyle açıklamıştır. Şiirin inşâd edilmesi önemlidir. Kaside şair tarafından kendine özgü bir tarzda vezni belirten bir ahenkle okunur. Ses önce kulağa ihtiyaç duyduğundan şairin ne söylediği kadar nasıl söylediği de önemlidir.⁶⁸ Şair ikinci beytinde ise Süleyman b. Battâl gibi şiirin barındırdığı manaları yumuşak huylu genç bir kadına, lafızları da süslü elbiselere benzetmiştir:

إذا ما أُبْرِزْتُ لِلسَّمْعِ تَحْكِي 1 عَرُوساً أُبْرِزْتُ فِي يَوْمِ عِيدِ
مَعَانِ سَمِعْتِ بِالْخُودِ حُسْنًا 2 وَاللَّفَاطُ تُشْبِهُ بِالْبُرُودِ⁶⁹

1- “Dinlenilmesi için inşâd edildiğinde, bayram günü meydana çıkan bir gelini anlatan hikâye gibidir.”

66 Gökay Durmuş, “Parnasizm ve Türk Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı*, ed. Ahmet Uslu, Afyonkarahisar, Yaz Yayınları, 2024, s. 9.

67 İsmail Durmuş, “Nesir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, TDV Yayınları, 2007, s. 6.

68 Adonis, *Arap Poetikası*, çev. Emrullah İşler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 14.

69 el-Kettânî, *Kitâbu 'l-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, s.116.

2- “Manaları vardır güzelliği yumuşak huylu genç bir kadın olarak anılan ve lafızları vardır süslenmiş elbiselere benzetilen.”

Ebû Abdurrahman el-Umevî el-‘Utbi (ö. 255/868)’nin⁷⁰ şiir hakkındaki düşünceleri beyitlerine şu şekilde yansımıştır:

وَهَجَاءٍ كَمِثْلِ صَمَّصَامِهِ الْبَاتِرِ 1 أَوْ مِثْلِ كَوْكَبِ الْمَرِيدِ
فِي مَعَانٍ كَأَنَّهِنَّ عَذَارَى 2 يَتَمَشَّيْنَ فِي مَوْشَى الْبُرُودِ⁷¹

1- “Şiir, keskin bir kılıcı ya da azılı bir şeytanı andıran hiciv(li sözler) içerir.”

2- “Süslü elbiselerle ortalıkta dolaşan bakireler gibi el değmemiş anlamlara sahiptir.”

Şair ilk beytinde şiirin barındırdığı edebî gücün toplum nezdindeki etkisine atıfta bulunmuştur. Câhiliye Dönemi’nden bililitibar klasik Arap şiirinin vazgeçilmeyen türlerinden biri olan hiciv, ferdi veya içtimai olarak öfkenin, küçümsemenin ve alay etmenin resmedildiği şiirler olarak bilinir.⁷² Şair ikinci beyitte ise lafızların sahip olduğu manalara dikkat çekmiştir. Şairler genelde insanlar üzerinde oluşacak etkiyi artıran ve en güzel manaları barındıran lafızları tercih etmişlerdir.⁷³ Kasideler her ne kadar şekil olarak birbirlerine benzese de her şairin kişisel zevkleri farklı olacağından içerik ve lafızların barındırdığı mana yönüyle şairden şaire değişiklik gösterir. el-‘Utbi ikinci beyitte bu durumu anlatmak isteyeceği gibi Endülüslü şairlerin en belirgin özelliği olan lafızların sahip oldukları en uzak manaları ortaya çıkarma arzusu taşımalarına da dikkat çekmiş olabilir.

Durûd ya da Deryûd olarak bilinen Abdullah b. Süleyman (ö. 325/936) aşağıdaki beyitlerinde, şiiri, karanlıkta gökyüzünde parlayan hilale benzetmiştir. Şairin ‘karanlıktan korkmayan hilal’ ifadesiyle anlatmak istediği, şairlerin savunduğu hakikatleri çekinmeden dile getirebilme durumudur. İkinci beyitte Durûd, şiirin barındırdığı manaları parlak dinarlara benzetmiş ve şairlerin, şiirin çeşitli temalarıyla fertlerin duygusal ve vicdani gereksinimlerini karşılama isteğine dikkat çekmiştir.

70 ez-Zehebî, *Siyeru E’lâmi’n-Nübelâ*, s. 11/96-97; Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, c. 4, s. 122.

71 el-Kettânî, *Kitâbu’l-Teşbihât Min Eş’âri Ehli’l-Endelus*, s.116.

72 Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’s-Şi’r*, s. 113; Fevzi’Îsâ, *el-Hicâ fi’l-Edebi’l-Endelusî*, İskenderiye, Dâru’l-Vefâ, 2007, s. 12.

73 es-Sa’id, *eş-Şi’r fi’l-‘Ahdî’l-Murâbitîn ve’l-Muvahhidîn bi’l-Endelus*, s. 334.

مَعَانٍ كَالْأَهْلَةِ لَا تَشْكَى 1 دُجَى مِنْهَا وَلَا تُخْسَى خَفِيًّا
خَوَالِصُ كَالدَّنَائِيرِ اسْتَجِيدَتْ 2 فَكُنْتُ لَهَا بِمَدْحِكَ صَيْرٌ فَيًّا⁷⁴

1- “Manaları hilale benzer, ne karanlık ondan şikâyet eder, ne de karanlıkta saklanandan korkar.”

2- “Manaları (yeni basılmış) parlak dinarlar gibidir, bunlarla seni övdüğümde, sanki onları ilk kez harcayan biri gibi olurum.”

Sonuç

Araplar çok geniş bir coğrafyada varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan biri de Avrupa sınırları içinde bulunan ve yaklaşık sekiz yüz yıl kaldıkları Endülüs yarımadasıdır. Mekânlar ya da şartlar değişse de edebiyata gereken önemi vermeleri Arapların en belirgin özelliğidir. Şiir de en önemli edebî faaliyet olarak Arap toplumu nezdinde büyük bir kıymete haizdir. Önceleri bu yarımada yaşayan şairlerin söylediği şiirlerde Endülüs’e ait bir özellik bulunmuyorken ilerleyen zamanlarda gerçekleşen siyasi ve sosyal gelişmeler neticesinde edebî yönden bir aidiyet söz konusu olmuştur.

Endülüslü şairler Cahiliyeden itibaren var olan medih, hiciv, mersiye, gazel, fahr ve hamase gibi klasik türlerin yanı sıra bu yarımada özgü olan muvaşşah ve zecel gibi türlerde şiir nazmetmişlerdir. Bu şairlerin özelliklerinden biri de tasvir şiirlerine önem verirken bu edebî sanatla şiire yeni bir boyut kazandırmalarıdır. Şiirin diğer konularına tasviri serpiştirmek yerine, tasviri bağımsız bir tür olarak geliştirmişlerdir. Özellikle tabiatı yoğun bir şekilde işlemişlerdir. Çevrelerinde müşahede ettikleri çoğu şeyi tasvir eden şairler şiirin kendisini de edebî bir malzeme olarak ele almışlar ve zengin hayal gücüyle insanlara aktarmışlardır. Bu durum, Endülüs şiirinin Doğu’dan ayrı olarak kendine özgü bir karakter kazanmasına imkân tanımıştır. Teşbih sanatını kullanarak yaptıkları şiir tasvirleri son derece özgündür. Kimi zaman dizelerin kâğıt üzerinde nasıl görüldüğünü kimi zaman da şiirin içerik, lafız ve mana yönlerini betimleyen beyitler söylemişlerdir.

Çalışmada Endülüs şiirinin gelişim sürecine ait genel bilgiler dönemlere göre Emirlik, Hilâfet, Mülûkü’t-Tavaîf, Murâbitlar, Muvahhidler, Nasrîler şeklinde kronolojik olarak verilmiştir. Arap edebiyatında tasvir kavramı teorik çerçevede tanımlanmış, Kudâme b. Ca’fer ve İbn Reşîk el-Kayrevânî gibi klasik eleştirmenlerin görüşlerine başvurulmuştur. Farklı dönemlerden şairlerin şiirlerinden seçilmiş beyitler incelenmiş ve teşbih, mecaz, istiâre gibi

74 el-Kettânî, *Kitâbu’t-Teşbihât Min Eş’âri Ehli’l-Endelus*, s. 116.

tasvir teknikleri üzerinden çözümlene yapılmıştır. Tasviri yapılan beyitler incelendiğinde şiir, su, hava, inci, bahçe, hilal, gerdanlık gibi öğelerle tasvir edilerek hem şekil (lafız, nazım, kafiye) hem de mana (anlam derinliği, duygu yoğunluğu) yönünden betimlenmiştir. Diğer taraftan şekil olarak en çok incilerden meydana gelen bir gerdanlığa ve nakışlı süslemelere benzetilmiştir. Okunduğu zaman meydana gelen etki ise “tatlı bir su” ve “yumuşak bir hava” şeklinde ifade edilmiştir. Şiirin parlak bir ışığa benzetilmesi en çok yapılan teşbihlerden biri olurken yıldızlara benzetilmesi ise diğer edebî türler arasındaki üstünlüğünü vurgulama çabası olarak anlaşılmaktadır. Diğer taraftan şiirlerin beyaz satırlar üzerine siyah satırlar şeklinde yazılması, derin manalar barındırması yönüyle şiirin söz söyleme açısından önemli bir yönü olarak belirtilmiştir.

Kaynakça

‘Abbâs, İhsân, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî ('Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn)*, 2. bs., Amman, Dâru's-Şurûk, 1997.

Adonis, *Arap Poetikası*, çev. Emrullah İşler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Akçay, Halil, “Fuat Sezgin’in Endülüs Arap Şiiriyle İlgili Mülâhazaları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 9, 2019; <https://doi.org/10.29029/busbed.587531> [Erişim Tarihi: 26.06.2025]

el-Ânî, Sâmî Mekkî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-Endelusî*, Bağdat, Merkezi Zâyid li't-Turâs ve't-Târîh, 1978.

‘Âsî, Michel, *eş-Şi'r ve'l-Bî'e fi'l-Endelus*, Beyrut, el-Mektebetu't-Ticâriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1970.

‘Atik, Abdülazîz, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*, Beyrut, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1976.

Behcet, Müncid Mustafa, *el-Edebu'l-Endelusî mine'l-Feth hattâ Sukûti Ğirnâta*, Musul, Mektebetu Lisâni'l-'Arab, 1988.

el-Beyyûmî, Muhammed Receb, *el-Edebu'l-Endelusî Beyne't-Teessur ve't-Te'sîr*, Riyad, el-Meclisu'l-'İlmî, 1980.

Cerâr, İbrahim, “el-Hareketu's-Şi'riyye fi'l-endelus ('asru benî'l-ahmer)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye, Nâblus, 2007.

Çetin, N. M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2011.

Çınar, Mustafa, *Endülüs'te Mulûku't-Tavâif Dönemi Edebi Çevresi (392-424/1031-1090)*, Ankara, Sonçağ Akademi, 2020.

_____, *Arap Şiirinde Ravdiyyât (Bahçe) ve es-Sanavberî*, Ankara, Sonçağ Akademi, 2022.

Çiftçi, Faruk, “Endülüs’te hilafet dönemi edebi çevresi (316-422/929-1031)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatı, Erzurum, 1999.

Dayf, Şevkî, *Târîhu ’l-Edebi ’l-‘Arabî (Asru ’d-Duvel ve ’l-İmârât el-Endelus)*, Kahire, Dâru’l-Me’ârif, 1983.

_____, *el-Fenn ve Mezâhibuh fi’ş-Şi’ri ’l-‘Arabî*, Kahire, Dâru’l-Me’ârif, 1987.

Durmuş, Gökay, “Parnasizm ve Türk Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı*, (içinde), Afyonkarahisar, Yaz Yayınları, 2024.

Durmuş, İsmail, “Nesir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul, TDV Yayınları, 2007.

Elmalı, Hüseyin, “Tasvir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul, TDV Yayınları, 2011.

Er, Rahmi, “İbn Hafâce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, İstanbul, TDV Yayınları, 1999.

Eyan, Bilginç, “Bedri Rahmi Eyuboğlu Şiirlerinde Ekoeleştiri”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, c. 9 sayı 2, Aralık 2024; <https://doi.org/10.32321/cutad.1531072> [Erişim Tarihi: 06.05.2025]

el-Fâhûrî, Hannâ, *el-Câmi ’fi Târîhi ’l-Edebi ’l-‘Arabî (el-Edebu ’l-Kadîm)*, Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1986.

Ferrûh, ‘Umer, *Târîhu ’l-Edebi ’l-‘Arabî*, 4. bs., Beyrut, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1981.

Hafâcî, Muhammed ‘Abdulmun‘im, *el-Edebu ’l-Endelusî et-Tatavvur ve t-Tecdîd*, Beyrut, Dâru’l-Cîl, 1992.

Heykel, Ahmed, *el-Edebu ’l-Endelusî mine ’l-Feth ilâ Sukûti ’l-Hilâfe*, Kahire, Dâru’l-Me’ârif, 1985.

el-Humeydî, Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Futûh, *Cezvetu ’l-Muktebis fi Zikri Vulâti ’l-Endelus*, thk. Muhammed Tâvit et-Tancî, Kahire, ed-Dâru’l-Mısriyye, 1953.

İbn Abdürabbih, Ebû ‘Umer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelusî, *Dîvânu İbn Abdirabbih el-Endelusî*, thk. Muhammed et-Tûncî, Beyrut, Dâru’l- Kitâbi’l-‘Arabî, 1993.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Ahmed Fâris, Beyrut, Dâru Sâdır, 1980.

İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Sinâ'ati's-Şi'r ve Nakdih*, thk. 'Abdulvâhid Şa'lân Kahire, Mektebetu'l-Hâncî, 2000.

'Înân, Muhammed Abdullah, *Devletu'l-İslâm fî'l-Endelus: Nihâyetu'l-Endelus ve Târîhu'l-'Arabî'l-Mutenassirîn*, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî, 1997.

'İsâ, 'Abdulazîz Muhammed, *el-Edebu'l-'Arabî fî'l-Endelus*, Kahire, Matba'atu'l-İstikâme, 1936.

'İsâ, Fevzî, *el-Hicâ fî'l-Edebi'l-Endelusî*, İskenderiye, Dâru'l-Vefâ, 2007.

el-Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed, *Kitâbu't-Teşbihât Min Eş'âri Ehli'l-Endelus*, Beyrut, Dâru's-Sekâfe, 1966.

Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferec b. Ziyâd el-Kâtib, *Nakdu's-Şi'r*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987.

el-Makkarî, Ebu'l-'Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî et-Tilimsânî el-Fâsî, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratib*, thk. İhsân 'Abbâs, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1988.

Menûnî, Muhammed ve Diğerleri, *el-'Ulûm ve'l-Âdâb ve'l-Funûn 'alâ 'Ahdî'l-Muvahhidîn*, 2. bs., Rabât, Dâru'l- Mağrib, 1977.

Muhyiddîn, Muhammed, “eş-Şi'ru'l-Endelusî fî 'Asri'l-Muvahhidîn Mukârebe li Funûnih ve Hasâisih fî'l-Fetrati'l-Ülâ”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Câmi'atu Ebî Bekr Belkâyid, Ma'hedu'l-Luğati'l-'Arabîyye ve Âdâbihâ, Tilimsân, 1997-1998.

Nedvî, Süleyman - Nedvî, Muzafferuddîn, *Kur'an Coğrafyası Kavimler ve Yaşadığı Yerler*, trc. Abdullah Davudoğlu, 2. bs., İstanbul, İnkılâb Yayınları, 2011.

Nevfel, Muhammed Mahmûd, “Şi'ru'l-Etibbâ fî'l-Endelus”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Filistin, 2009.

Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul, TDV Yayınları, 1995.

Parlak, Cengiz, “Endülüs Edebiyatında Vasf Şiirleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 53, 2022; <https://doi.org/10.17120/omuifd.1158893> [Erişim Tarihi: 18.04.2025]

er-Rikâbî, Cevdet, *Fi'l-Edebi'l-Endelusî*, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif bi Mısır, 1966.

es-Safedî, Halîl b. Aybek b. Abdillâh Salâhuddîn, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Mustafâ Turkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000.

es-Sa'îd, Muhammed Mecîd, *eş-Şi'r fi 'Ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn bi'l-Endelus*, Beyrut, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 1985.

Sarp, Ebuzer, "Endülüs'te Murâbitlar ve Muvahhidler Dönemi Edebi Çevre", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta, 2020.

es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Tabakâtu 'ş-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - 'Abdulfettâh el-Hulv, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1964.

Şen, Ahmet - Uçkan, Şemsettin, "İbn 'Ammâr el-Endelusî'nin Şiirlerinde Tabiat Tasvirleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 8 (2), 2021; <https://doi.org/10.17859/pauifd.883258> [Erişim Tarihi: 23.05.2025]

Şiha, Abdulhamîd, *Nusûsun Endelüsüyye (Taktîmun Târîhi ve Tahlîlun Nakdi)*, Kahire, Mektebetü'l-Âdâb, 1996.

Toprak, Faruk, "Endülüs şiirine genel bir bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 33, (1-2), 1988.

_____, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2014.

Tuzcu, Kemal, *Arap Şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar Arası)*, Ankara, Tiyyem Yayınları, 2011.

Üstün, Mahmut, *Endülüs Edebiyatı (Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi)*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2021.

Yanık, Nevzat Hafis, *Arap Edebiyatında Tasvir*, Erzurum, Fenomen Yayıncılık, 2010.

_____, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri*, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 250, 2000.

_____, *İbn Zeydûn Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri*, Erzurum, Fenomen Yayıncılık, 2022.

ez-Zehabî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru E'lâmi'n-Nübelâ*, 11. bs., thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Muhyî Hilâl es-Serhân, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1996.

ez-Zübeydî, Muhammed b. el-Hasen, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1984.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.